

A fejünkben hordozott világ

Egy zsámolyon ül, egyenes felsőteste könnyedén támaszkodik szorosan a testéhez zárt karjaira. Fejét kissé lehajtja, szemei szinte zártak – de mégsem egészen, hanem csupán lefelé tekintenek, elmerülnek a térdén nyugvó könyvben. Finom körvonalak hátrárolta arca rezzenéstelen: Higgadtan ül itt ez a sovány, fiatal fiú, törekeny alakját öv nélküli öltözet fedi. Ernst Barlach „Olvasó novícius”-a ő. Aszketikus alak. Aki így olvas, alighanem előbb búcsút vett az élettől. S ha ráadásul még kolostorba vonul az olvasáshoz, akkor nem is lehet azzal számolni, hogy hamarosan visszatér a világba.

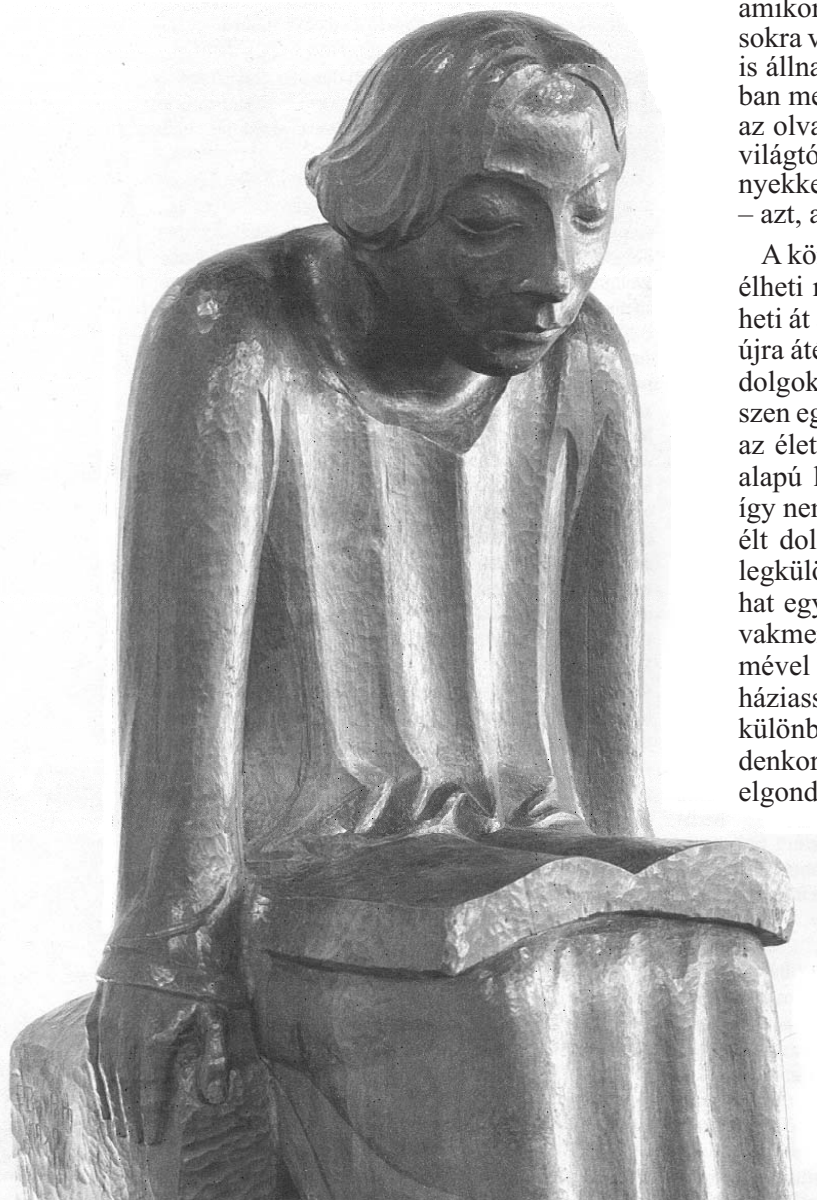
Az olvasásban ténylegesen van valami aszketikus. Aki olvas, sokszor nem érzékeli maga körül az életet. Megszünteti a kapcsolatot más emberekkel, és lemond azokról az élményekről, amelyeket a világ nyújthatna neki. Így tekintve, az olvasó novícius ellenhőse az „él-

ménytársadalomnak”. Az élmények társadalmának hitvallása szerint csaknem attól kell tartani, hogy az olvasó ifjú éppen élete java részének elszalasztására készül. Az olvasást egy leheletnyi világkerülés és életképtelenség veszi körül, hiszen közben az ember semmit sem él meg a „való világból”.

Másfelől az olvasó novícius talán arra is emlékezteti szemlélőit, hogy korábban – ifjúként vagy fiatal lányként – hogyan olvasták a könyveket ők maguk, sőt, nemcsak olvasták, hanem egyenesen falták őket. Gyermekként az ember egész nap a padlón fekdühetett, és – legkiemelkedőbb példaként – Karl Mayt olvashatott. Aztán ha anyukája enni hívta, Amerika távoli prérijeiről bukkant fel, s a vacsoraasztalnál ülő családot furcsamód idegennek és valóságértelmennek találta, hiszen az imént még egy indián törzs tábortüzenél ült. Az olvasó novícius talán tanulmányaink idejére is emlékeztet, ha voltak akkoriban olyan időszakaink is, amikor nem csupán a félév elvégzését igazoló aláírássokra vadásztunk, hanem tényleg tudni akartuk, hogyan is állnak a dolgok – s ezért új meg új gondolatvilágokban merültünk el. Az ilyen emlékek arra utalnak, hogy az olvasó ember nem csupán aszkéta, aki vonakodik a világtól, hanem olyan valaki is, aki a világbeli élményekkel szemben előnyben részesít egy másfajta átélést – azt, amelyik az ember fejében valósul meg.

A könyvek történetei által az olvasó utólag maga is átélheti más emberek élményeit, illetve velük együtt élheti át azokat. Sőt, minden olvasó a maga módján fogja újra átélni ezeket az élményeket. Tehát aki olvas, olyan dolgokat él át, amelyeket különben sohasem élne át. Hiszen egyetlen élet távolról sem elég ahhoz, hogy átéljük az élet összes lehetőségeinek bőségét. Ezt a biológiai alapú hiányosságot az olvasó ember kiegyenlítheti, s így nem jelentéktelen mértékben növelheti az általa átélt dolgok mennyiségét. Különböző nézőpontokból a legkülönbözőbb történeteket élheti át. A férfi belebújhat egy nő bőrébe, a félnék ember magára öltheti egy vakmerő énjét, a menedzser egy nincstelen művész szemével láthatja az életet, s a színésznő megismerheti a háziasszonyi világszemléletet. A különböző szerzők különböző színekkel írják le ezeket a figurákat, s a mindenkorai figurákkal a legkülönbözőbb történeteket lehet elgondolni.

Aki lemond erről a horizontbővülésről, annak valóban csak az ún. élménytársadalom olcsó pótlékai maradnak – például a bungee-jumping, a kötélugrás, a vélt élmények rabjainak kedvenc sportja. Az olvasás azonban toronymagasan fölötte áll a bungee-jumpingnak: A kötélugró ugyanis mindig csak egy bizonyos élményt csíphet el – nevezetesen hogy milyen az, amikor az ember egyetlen kötél biztosítékával leugrik egy magas épület pereméről, és röviddel a földet érés előtt nyugalmi helyzetbe kerül –, az olvasó ember viszont csaknem korlátlanul élhet át rengeteg különfé-



le dolgot. A kötélugró tetszőleges gyakorisággal megismételheti élményét – aszerint, mennyi pénzt akar és tud kiadni (mellesleg: a legtöbb könyv olcsóbb, mint egy ugrás valamely épület tetejéről), de ha egyszer már leugrott, semmi újat nem élhet meg az épület tetejével és a kötéllel kapcsolatban. Élményéhsége örökös ismétlésre van ítélve. Az olvasó ellenben minden új könyvvel valami teljesen újat él meg, sőt, még akkor is átélhet valami újat, ha ugyanazt a könyvet másodszor olvassa.

Ez azzal függ össze, hogy minden olvasó a saját történetét viszi bele az olvasott történetbe. Élete és olvasmányai révén saját története folytatódik. Amikor olvasunk, mindig összefonódik, és kölcsönösen értelmezi egymást az, amit olvasunk, és amit a világban élünk meg. Az olvasó ember tehát nem csupán más történeteket él át, hanem saját élete is jobban tudatosul benne: az olvasott történet saját életének kommentárja lesz; mások történeteiben önmagát ismeri fel – akár úgy, hogy azonosul azokkal, akár úgy, hogy elhatárolódik tőlük.

A könyvek azonban nemcsak élményeket ábrázolnak; ezeknek az élményeknek mint történeteknek mindig van már valamilyen formájuk, vagyis kifejezésre juttatott élmények, és ezáltal lehetővé teszik, hogy tudatosan együtt éljük át és éljük újra őket. A jó szerzők sokáig keresik a megfelelő kifejezést annak érdekében, hogy jól tükrözhesse egy bizonyos élményt. A megfogalmazott és formába öntött élmény segíti az olvasót abban, hogy értelmezni tudja saját élményeit, mert csak azt vagyunk képesek világosan érzékelni, aki kifejezést öltött. Sok minden, amit az emberek megélnék, egyszerűen csak megtörténik velük. Ha nem egy bizonyos formában tudatosul bennük, akkor alighanem csak a tudattalanjukban zsidong. Viszont tulajdonképpen csak akkor mondhatjuk, hogy „megéltém valamit”, ha a megélt valóságot valamiképpen kifejeztük. Az olvasó ember tehát abban az irigylésre méltó helyzetben van, hogy különböző szerzők készítik elő és könnyítik meg saját élete tudatosulását sok hétköznapi apróságra vonatkozóan. Az olvasó ember így könnyebben érti meg saját életét, és a tudatos észlelés révén csak ő képes az élmény minőségével ellátni sok mindent, ami vele történik.

Az olvasó novícius tehát, helyesen nézve, egyáltalán nem ellenhőse az élménytársadalomnak, hanem annak titkos élharcosa. A többiek még nem is ismerték fel, mi mindent képes ő átélni.

Gyorsan meg lehet érteni, hogy az olvasással átélés nem csupán érkedfeszítő és élvezetes, hanem rendkívül hasznos is: Aki más távlatokból éli meg az életet, nagyobb megértést és együttérzést fog kifejleszteni magában mások iránt. Az olvasó emberek feltehetően toleránsabb emberek, mint a nem olvasók. Aki sokat olvas, és emiatt sokat él át, élénken fog érdeklődni a világ dolgai iránt. Ezt a könyvek keltette érdeklődést aztán újabb irodalommal lehet kielégíteni. Fantasztikus örökmozgó keletkezik ily módon: egyik olvasmány szüli a másikat, s ebben a magába visszatérő körben a világ dolgai is éber érdeklődésre találnak az olvasó részéről.

Ráadásul az olvasó ember jobban felkészült az élet sok nehézségére, mint mások. Gyakran előfordul, hogy fejben már átélte, ami aztán a világban megtörténik vele: az első szerelmet, az első gyermeket, az

öregedést, a halált – vagyis mindazt, amiről csak olvashat az ember. Továbbá: ha az ember az olvasás nyomán sok mindent átél fejben, bizonyos élményeket megspórolhat a világban, hiszen az élet rettenetesen sok vagyvagyból áll: Ha az egyik dolgot megteszem, nem tehetem meg a másikat, ha ezt a munkát végzem, nem végezhetem a másikat, ha városba költözöm, nem élvezhetem a vidéki életet. Röviden: ha az egyik utat választom, lemondok a másokról. Az elkerült út viszont ezzel a kérdéssel csábít: Helyesen döntöttem-e? A kihagyott lehetőség nem ígért volna-e még több élményt? Az olvasással valamelyest enyhíteni lehet az élet e keménységét, és a könyvek segítségével legalább gondolatban átélhetem a másik utat.

Ott vannak aztán sötét vágyaink: szerető feleségek mellett legyünk még csábító szeretők is, meggyőződésünk átmeneti feláldozásával jussunk sok pénzhez, vagy éppen kövessünk el gyilkosságot, hogy kiéljük bosszúnkat. A világban gyakran igen negatív jelenségek kísérik ezeket a dolgokat – mások számára is, de többnyire azok számára is, akik megteszik őket. Az olvasással megtakaríthatjuk magunknak és másoknak is ezeket a negatív következményeket, s ennek ellenére kiélhetünk bizonyos homályos ösztönöket. Még azt is észrevesszük talán – ha fejben már átértük –, hogy sok minden egyáltalán nem olyan vonzó már, amilyenek előzőleg tűnt. Az olvasással sok bánatot megspórolhatunk. Ha így nézzük, az olvasás nem csupán arra való, hogy enyhítse élményéhségünket, hanem az emberek rendezett együttélése szempontjából is fontos.

Az olvasás tehát éppenséggel egyáltalán nem menekülés a világtól, hanem tetterős együttműködés a világon. Ezt mutatja az az irodalmi emlékmű is, amelyet Alfred Andersch állított Barlach olvasó novíciusának. Zanzibár avagy a végső ok c. regényében egy lelkész és két kommunista megmenti a főhőst a náci támadásától. A náci nem akarják hagyni, hogy a csendes fiatal férfi tovább olvasson a nyilvánosság előtt, és mint „elfajzott művészetet” el akarják távolítani egy templomból. Gregor, a csalódott kommunista felfedezi ennek okát: Az olvasó olyan ember, aki megbízás nélkül olvas – sem valamely párt, sem más nem bízza meg azzal, hogy olvasson. Bár teljes összpontosítással olvas, de nem engedí, hogy amit olvas, foglyul ejtse vagy ideológiailag befolyásolja. Olyan „pohlyakkönnűnek” hat, hogy „bármely pillanatban becsaphatja a könyvet, és felállhat, hogy valami egészen mást csináljon”. Aki így olvas, az veszélyes az államra. Aki szabad kíváncsiságból és anarchikus élményéhségből olvas, azt semmilyen rendszerbe nem lehet bezárni. Alkalmatlan bármiféle agymosásra. Az olvasó ember ebből a szempontból is hallatlan fölényben van a kötélugróval szemben. A kötélugrókat könnyen „beszervezhetik” és rendszerükbe illeszthetik az érzéketlen populisták – mi másért ugrott le Jörg Haider egyetlen kötélbiztosítékával és kamerák kereszttüzeiben egy völgyhídról? De Haider az olvasó novícius pózában – ezt a képet nem lehet piacósítani! Legalábbis az olvasók könnyedén felismernék egy effajta kép belső ellentmondását.

Christoph Fleischmann

Forrás: Publik-Forum, 2003/10